

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת משפטים, תשס"ח
מספר 741

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ושלחתי את הצרעה לפניך"

בשלושה מקומות במקרא אנו מוצאים את הצרעה:

1. בפרשתנו (כג: כז-כח): "את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם, ונתתי את כל איביך אליך ערף. ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך".

2. דברים ז: כ: "וגם את הצרעה יִשְׁלַח ה' א-להיך במ עבד הנשארים והנסתרים מפניך".

3. יהושע כד: יב: "ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם".

עמוס חכם טוען בפירושו לספר שמות¹ על אתר כי "אין הצרעה נזכרת עוד בשום מקום במקרא ועל כן לא נתברר לנו מה הצרעה הזאת וכיצד סייעה לבני ישראל". הפרשנים המסורתיים נחלקו בפירוש המילה "צרעה". רש"י על אתר פירש "מין שרץ העוף"; רב סעדיה גאון פירש "מחלה, חולי בגוף", וגם ר' יונה אבן ג'נאח הסביר כרס"ג;² ראב"ע פירש "מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כוח הגוף", ולדעת רמב"ן הצרעה "הוא מין ידוע כגון הדבורה".

מה היא הצרעה ומה זיהויה? מזהים את הצרעה עם מה שמכנים כיום הדבור המזרחי, הגדול שבצרעות ארץ ישראל. היא דומה לדבורה הן בגופה הן בחייה החברתיים, אלא שהיא גדולה מן הדבורה, אינה עושה דבש ועקיצתה קשה מאוד ואף עלולה להביא למוות.³ היכן ומתי סייעה הצרעה לבני ישראל? המקור לשאלה אם עברה הצרעה את הירדן הוא הגמרא במסכת סוטה (לו ע"א):

תנא: צרעה לא עברה עמהם (עם בני ישראל את הירדן). ולא? והא כתיב 'ושלחתי את הצרעה לפניך'. אמר ר' שמעון בן לקיש: על שפת הירדן עמדה וזרקה בהן מרה וסימתה עיניהן מלמעלה וסירסתן מלמטה... רב פפא אמר: שתי צרעות הוא, חדא דמשה וחדא דיהושע. דמשה לא עבר דיהושע עבר.

רש"י ורמב"ן מסתמכים בפירושם בפרשתנו על דברי גמרא אלו. רש"י כותב:

מין שרץ העוף והייתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים... שנו רבותינו במסכת סוטה: על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה.

רמב"ן נשען על דברי רב פפא (שהיו שתי צרעות וזאת של יהושע עברה את הירדן), בכתבו (שם: כה): "הצרעה הזאת עברה עם יהושע את הירדן".

¹ דעת מקרא, שמות, ירושלים תשנ"א.

² אנציקלופדיה מקראית, ד, עמ' 773.

³ שם, עמ' 774.

ה' ייעד לצרעה תפקיד של שליח, שנאמר "ושלחתי את הצרעה לפניך" – שהצרעה תשמש יחד עם האימה מעין שליח לבשר לעמים שבני ישראל יבואו אחריהם. אלו עמים גירשה הצרעה? בפרשתנו מנתה התורה שלושה עמים: "וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך". ראב"ע סבור כי "הזכיר משבעת הגויים שלושה והוא הדין לכולם" (שם). רש"י כותב:

והחיתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג. לפיכך מכל שבעת האומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אף על פי שהיא הייתה מעבר הירדן והלאה, שנו רבותינו במס' סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה. עמוס חכם משער שמלכתחילה אמורה הייתה הצרעה לגרש את כל עממי כנען, "אלא שלא זכו ישראל לכך ובעקבות חטאו של עכן, נסתלקה לה הצרעה לאחר כיבוש יריחו".⁴ יהושע מונה בנאום הסיכום שלו את הצרעה עם גורמי הניצחון שהביא ה' על בני ישראל: "ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם" (יהו' כד:יב). למדנו מכאן שה' קיים את הבטחתו ושלח את הצרעה לסייע לישראל.

פירוש מקורי מכיוון אחר מביא גארסטאנג,⁵ חוקר בריטי שהיה מנהל חברת העתיקות בארץ ישראל בימי המנדט. לדבריו, הצרעה לא הייתה יצור ממשי אלא סמל של מצרים. על הכובע של פרעה במצרים העליונה הייתה מצוירת דבורה. כשם שמקובל לכנות את רוסיה "הדוב הרוסי", את אנגליה "האריה הבריטי" ואת ארצות הברית "הנשר האמריקני", כך הצרעה, היא הדבורה, מסמלת את מצרים. מצרים שלטה ביד קשה בארץ כנען בתקופה שקדמה לכיבוש הארץ על ידי יהושע. על פי מקורות שונים, ובתוכם תעודות אל עמארנה שנתגלו בסוף המאה ה-19, נתהדקה מאוד השליטה המצרית בארץ כנען, ולנחלות המצריות סופחו ערי שלטון חדשות. באיגרות ממלכי לכיש, ירושלים, אשקלון, מגידו, גזר וחצור אל פרעה, מתלוננים מלכי כנען על היד הקשה של השלטון המצרי ומבקשים עזרה נגד הח'בירו.⁶

נמצאנו למדים שה' שלח את מצרים המסומלת על ידי הצרעה להכביד את ידה על החיים בארץ כנען, ועל ידי זה נחלש השלטון של מלכי כנען. חולשה מדינית זו הקלה על בני ישראל את כיבוש הארץ. כך ראינו את יד ה' המכוונת את ההיסטוריה. הצרעה אכן סייעה לגירוש עמי כנען, כהבטחת הקב"ה.

פרופ' חיים גניזי

המחלקה להיסטוריה כללית

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha- I firstname lastname כאשר I first-name ו- last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

⁴ דעת מקרא, שם הערה 157.

⁵ J. Garstang, *Joshua, Judges* (London, 1931), 112 ff., 258 ff.

⁶ נדב נאמן, "היסטוריה מדינית של ארץ ישראל בימי השושלות היט'-כ'", בתוך *היסטוריה של ארץ ישראל: התקופות הקדומות* (ירושלים 1982), עמ' 248, 250; יהודה אליצור, *ישראל והמקרא*, בעריכת יואל אליצור ועמוס פריש (רמת גן 1999), עמ' 53; נחמן אביגד, "לכיש", *אנציקלופדיה מקראית*, ד' עמ' 504.